

Behandling av kjønn og kjærlighet. Kvinner i mannsdominert rusbehandling

Av Heid Nøkleby

Kun en tredjedel av klientene i rusbehandling er kvinner. Hvordan gi et best mulig tilbud til kvinner i behandlingsinstitusjoner hvor de utgjør et lite mindretall? Et relasjonelt perspektiv ser ut til å være alminnelig i rustiltak omfatter kvinner, skriver Heid Nøkleby i denne artikkelen. Dette er begrunnet med at kvinnene antas å ha svake relasjoner til andre kvinner. Nøkleby spør: Hvordan kan vi forstå kvinnenens identifikasjon med andre kvinner? Og hvilken plass har (kjærlighets)forhold til menn i behandlingen?

«Det er ikke lett å være jente med jente,» sier Anne Lene 19 år. Nettopp dette er sentralt når rusmisbrukende jenter er i behandling. Kan vi forstå disse jentene i et relasjonelt perspektiv? Og hva med forhold til gutter? Behandlingsfellesskapets utfordring er å legge til rette for kvinners endringsarbeid i en setting der tre fjerdedeler av klientene er menn.

Kvinner i behandling for narkotikamisbruk kommer gjerne fra en misbrukertilværelse der menn dominerer på mange måter: antallsmessig, økonomisk, kulturelt og sosialt (se bl.a. Kristiansen 2000; Bretteville-Jensen og Ødegård 1999; Smith-Solbakken og Tunngland 1997). Minst en tredjedel av kvinner i behandling har før de ble voksne rusmisbrukere vært utsatt for seksuelle overgrep (Lauritzen mfl. 1997; Ravndal 1994). Den antallsmessige fordelingen fra rusmisbruket avspeiles i behandlingsinstitusjonene; rundt en tredjedel av klienter i rusbehandling er kvinner (NOU 1999:13; Ravndal 1994). Under tre prosent av behandlingstiltakene er forbeholdt kvinner (SIRUS 2003), og de fleste befinner seg dermed i en sammenheng der menn utgjør flertallet. I majoriteten av behandlingsinstitusjonene har kjærlighetsforhold mellom klientene lenge vært regnet som regelbrudd for både kvinner og menn (Taksdal 1997).

Tyrilistiftelsen¹ tilbyr rusbehandling til kvinner og menn i blandede fellesskap og har et stadig fokus på kvinners spesielle utfordringer. Hvordan gi et best mulig tilbud til kvinner på en enhet der de utgjør et lite mindretall? Dette var utgangspunktet for undersøkelsen som ligger til grunn for denne artikkelen. Et relasjonelt perspektiv ser ut til å være alminnelig i rustiltak som omfatter kvinner (Sannem og Gulliksen 2002), og er begrunnet med at kvinnene antas å ha svake relasjoner til andre kvinner (Wormnes 1996; Bjerrum Nielsen og Rudberg 1990). Men hvordan kan vi forstå kvinnenens identifikasjon med andre kvinner? Og hvilken plass i behandlingen har (kjærlighets)forhold til menn? Identifikasjon innebærer å identifisere seg med, regne seg som ett med, ha samfølelse med, og både identifikasjon og kjærlighet er nært knyttet opp til selvfølelse og identitet. Disse sammenhengene skal jeg forsøke å belyse gjennom mitt empiriske materiale fra en enhet i Tyrili som har tre ganger så mange menn som kvinner.

Identitet og relasjoner i rusmisbruk

Harriet Bjerrum Nielsen og Monica Rudberg har sett nærmere på jenters veier til bruk av rusmidler (1990). Deres studier bygger på en kjønnspsykologisk matrise, der jenters identitetsutvikling blir sett som formet av identifikasjon med og nærhet til en annen kvinne (moren), mens gutters utvikling blir forstått ut fra at den bygger på forskjellen og avstanden til denne kvinnen (se også Bjerrum Nielsen og Rudberg 1989; 1994). Forfatterne gjør et analytisk skille mellom «gjengjenter» og «problemjenter»: Gjengjentenes bruk av rusmidler er knyttet til spenning, relasjoner (gjøre det sammen) og autonomi (vis-à-vis foreldrene). Imidlertid har disse jentene en relasjonell orientering (venninner, foreldre) som beskytter dem mot å miste grepet helt. Dette «sikkerhetsnett» mangler problemjentene, de har i liten grad nære venninner, deres forhold til gutter er i større grad preget av underordning, og de har gjennomgående et dårligere forhold til sine foreldre.

Det som først og fremst synes å være svakt utviklet hos disse problemjentene er den del av kjønnsidentiteten som er knyttet til det vi har kalt den generative side av kvinneligheten: moderligheten, omsorgsrasjonaliteten og relasjonsorienteringen. Disse sider av den kvinnelige identitet dannes nettopp gjennom de relasjoner som mange av problemjentene synes å mangle: et nært forhold til mor i barndommen og nære og intime forhold til venninner gjennom hele oppveksten. På et sosialpsykologisk plan betyr fraværet av disse relasjoner dessuten at den sosiale kontroll som de formidler blir borte. Det betyr ikke at de i stedet blir «mannlige» [...], problemet er kanskje snarere fravær av positivt kjønn – og dermed svak identitet. (Bjerrum Nielsen og Rudberg 1990:71)

Når relasjonene til andre jenter mangler i ungdomsalderen, får også jentas forhold til gutter en annen mening. Der guttene for jenter flest representerer en etterlengtet frihet fra det enkjønnede fellesskap, betyr gutter for disse (problem)jentene i større grad tilhørighet og nærhet, ofte med seksualiteten som betalingsmiddel (Bjerrum Nielsen og Rudberg 1990). Identitet og selvbekreftelse ser dermed ut til å være sterkere knyttet til menn enn til andre kvinner – menn som for mange av disse kvinnene er et risikofyllt tilknytningspunkt.

Jean Baker Miller, forsker og behandler ved Stone-senteret i Boston, har vært opptatt av «selvet» og hvordan «from the moment of birth this internal representation is of a self that is in active interchange with other selves» (Miller 1991:14). Med henvisning til blant annet Daniel Stern hevder hun at dette er utgangspunktet for begge kjønn, men at jenter i langt større grad enn gutter oppmuntres til å videreutvikle det relasjonelle selvet. Som en følge av dette vil jentas selvfølelse eller identitet være basert på en følelse av at hun er en del av mellommenneskelige forhold og at hun tar vare på disse forholdene (*self-in-relation*). Identitet blir dermed i større grad avhengig av relasjon.

I arbeid med kvinners problemer mener Miller at hjelpere fokuserer i for stor grad på kvinnens manglende uavhengighet og for lite på å anerkjenne relasjonenes betydning (Miller 1991). Mens for eksempel Chandra Smith hevder at det langsiktige målet for kvinner i rusbehandling må fokusere på blant annet klarere avgrensninger i forholdet til andre mennesker (Smith 1991), vil Miller og hennes medarbeidere legge mer vekt på å se kvinners orientering mot andre mennesker som en ressurs, en orientering som må anerkjennes av kvinnen selv for at hun skal føle optimal egenverd. «In fact, without the recognition of the importance of the relationships to women, we do not help women to find a path that leads them to growth and development» (Miller 1991:22). Mange klinikere og forskere har tatt utgangspunkt i Millers relasjonsmodell i sitt arbeid, for eksempel ved Stiftelsen Bergensklinikkene. Disse tiltakene legger blant annet vekt på kvinnespesifikk gruppeterapi og relasjoner til kvinnelige ansatte (Skutle 1999; Wormnes 1996).

Diane B. Byington (1997) mener, med utgangspunkt i Millers *self-in-relation*, at kvinner (og menn) også kan inneha relasjoner til objekter, for eksempel et rusmiddel. En del kvinnelige rusmisbrukere har først vært forelsket i en (mann) som har vært forelsket i rus og via ham utviklet en selvstendig relasjon til rusmiddelet. I behandling er det ifølge Byington (1997) nødvendig for kvinnen først å avslutte sitt forhold til rusmiddelet, før hun kan utvikle sunne relasjoner til andre mennesker. En følge av dette synet vil kunne være at kjærlighetsforhold bør vente til etter behandling.

Mats Fridell (2002) ser den samme virkeligheten som disse feministiske forskerne, men er mindre opptatt av brister i de tidlige objektrelasjonene. Han retter i stedet blikket mot misbruket selv og hevder at jenter på vei inn i misbrukerkarrieren mister sitt (eventuelle) tidligere nettverk av venninnekontakter, og kvinnespesifikke holdninger og interesser gir plass for mer mannsdominerte vurderinger. Mange rusmisbrukende menns nedvurderende og sjåvinistiske holdninger til kvinner kombinert med toleranse for makt og vold i relasjoner, gir tragiske konsekvenser for de kvinnelige misbrukerne (Fridell 2002). Dersom kvinnene overtar mennenes vurderinger, kan man i dette perspektivet tenke seg at de også overtar visse nedvurderende holdninger til dem selv. Mistro til andre jenter og avhengighetsforhold til gutter kan være konsekvenser.

Sosialiseringens tredje steg

Karin Trulsson (2002) har sett nærmere på kjønn og misbruk, og hun beskriver tre trinn i sosialiseringprosessen for både menn og kvinner. Det første trinnet er de tidlige barndomserfaringene, det andre trinnet er tenåringskrisen, og det tredje trinnet er å ta igjen tidligere mangler i denne sosialiseringen gjennom behandling. Trulsson rapporterer fra sine studier av kvinnelige misbrukere i kjønnsspesifikk rehabilitering at deres fortellinger om rehabiliteringen de gjennomgår minner om en slik sosialiseringssprosess. Særlig to aspekter som kvinnene trekker frem, mener hun er betydningsfulle for rehabiliteringen: individuelle samtaler, og fellesskap med andre kvinner i kollektivet. Dette gir kvinnene mulighet til «att ta igjen det de forlorat genom brister i relationen till andra kvinnor» (Trulsson 2002:82). Her viser Trulsson til Bjerrum Nielsen og Rudbergs (1989; 1990) forklaringer. Trulssons intervjupersoner (kvinner) opplevde også at nærheten til andre kvinner ikke bare gav viktige utviklingsmuligheter, men også store frustrasjoner, og var en av de vanligste grunnene til avbrudd (Trulsson 2002).

Trulsson har senere lagt vekt på at det relasjonelle perspektivet ikke er den eneste sannhet i behandling av rusmisbrukende kvinner. «Det som i kvinnobehandling innebär en möjlighet kan också handla om motsatsen. Behandlingen kan vara uttryck för traditionella kvinnoideal och en 'hegemonisk femininitet'» (Trulsson 2003:14). Kanskje profiterer ikke alle kvinner på kjønnsseparert behandling. Et sted går det en grense mellom å legge til rette for å utvikle sin identitet som kvinne og å påtvinge en kvinnelighet som føles mer begrensende enn frigjørende.

Edle Ravndal og Per Vaglum oppsummerer fra sin studie av 13 kvinnelige beboere på Veksthuset at ingen av kvinnene som var rusfrie to måneder etter behandling hadde gått inn i et fast forhold til en mann under oppholdet. «It seemed as they first tried to get hold of their identity as a woman, and then later started very carefully to try out sexual relationships with men outside the program» (Ravndal og Vaglum 1994:121). Alle kvinnene i gruppen som ikke greide seg bra to måneder etter avsluttet behandling, hadde derimot inngått destruktive relasjoner til menn i løpet av behandlingsperioden. Flere teoretikere og klinikere ser dermed ut til å mene at gode relasjoner til andre kvinner er viktig for å kunne utvikle en trygg og stabil (kjønns)identitet, som igjen bidrar til et bedre liv etter rehabilitering. Dersom det tredje

steget i sosialiseringen skal gi kvinnene mulighet til å utvikle relasjonelle ferdigheter, så må rusbehandlingen ha dette i fokus. I kjønnsseparate settinger «tvinges» deltakerne til å være til stede i sitt forhold til andre kvinner, men dette er ikke situasjonen for de fleste kvinner i rusbehandling. En slik tvangstrøye er, som vi senere skal se, kanskje heller ikke ønskelig, hvis målet med behandlingen er å tilby et individuelt tredje steg på vei til en tryggere identitet som kvinne og menneske.

Metode

Mitt empiriske materiale i denne artikkelen er kvalitative intervjuer med åtte kvinnelige elever (klienter) som lever sammen med tre ganger så mange mannlige elever i en enhet i Tyrilistiftelsen (enheten er heretter kalt *Tyribakken*). Utgangspunktet for undersøkelsen var å få et bilde av kvinnes opplevelser av livet på Tyribakken for om mulig å forbedre behandlingstilbudet. De åtte intervjuene hadde fokus på relasjoner til kvinner i misbruk og behandling, kjærester, mannlige medelever, organiseringen av behandlingsfellesskapet og tanker om fremtiden. Utelatt var blant annet tidlige kjærlighetsrelasjoner og andre viktige aspekter ved barndom og ungdom. Muligens kunne et videre fokus bidratt til at noen av intervjupersonene ville fortelle flere historier, også relatert til situasjonen i dag. (Ved tvangsinnleggelse, som for eksempel ved graviditet,² vil et fokus på forholdene rundt behandlingen kanskje være like problematisk å snakke om som tidligere erfaringer.) I denne artikkelen brukes de ulike kvinnes fortellinger til å forstå mer om temaet kjønn, identifikasjon og kjærlighet i behandling. Intervjuene er analysert med tanke på å utvikle nye beskrivelser, snarere enn begreper eller modeller (jf. Malterud 2003).

Intervjuer og analyse ble gjennomført med utgangspunkt i Steinar Kvaales (2001) forståelse av kvalitative forskningsintervjuer. Ettersom jeg som forsker er utenfor selve behandlingsfellesskapene, men likevel en del av Tyrili,³ var det en viktig utfordring å ivareta studiens reliabilitet. Gir de intervjuede en sann beskrivelse av sin livsverden? Studieobjektet her er opplevelser og ikke en «objektive sannhet», men opplevelsene søkes beskrevet og fortolket så ærlig og sannferdig som mulig. Man kan tenke seg at kritikk av Tyrili og ting man hemmeligholder for Tyrili kan være informasjon som holdes tilbake. Det mest sensitive temaet i så måte er trolig kjærester, det å være sammen med en annen elev mens man er i rehabilitering, ettersom dette er klart uønsket av Tyrili. Her vet jeg (i ettertid) at det er blitt tilbakeholdt informasjon om forhold, og jeg er usikker på om denne informasjonen hadde kommet en ekstern forsker til gode. Samtidig var kritikken mot Tyrilis negative holdning til parforhold mellom elevene ganske sterk og åpen, hvilket taler for en rimelig «sann» beskrivelse.

Kvinner blant menn på Tyribakken

Gjennom sin 24-årige historie har Tyrili endret seg i takt med samfunnet rundt og legger i dag langt mindre vekt enn tidligere på at de kvinnelige elevene (og de mannlige) skal utholde tradisjonelt maskuline rehabiliteringsaktiviteter som for eksempel jakt, fjellklatring eller verbale konfrontasjoner i stor gruppe (Lorimer og Dalsaune 2001). Det er større plass for individuelle liv på egne premisser – for begge kjønn (Tjersland, Jansen og Engen 1998). Imidlertid har andelen kvinner i behandling i Tyrili gått ned ettersom elevmassen har økt og behandlingspopulasjonen i større grad gjenspeiler kjønns sammensetningen blant misbrukerne. På Tyribakken, en av Tyrilis syv enheter, har andelen kvinner hele tiden vært lav.

De åtte kvinnene⁴ i studien er mellom 18 og 40 år, gjennomsnittsalder er 26. De har vært i misbruk fra noen måneder til mange år, og over halvparten har vært i behandling tidligere. Samlet sett har intervjupersonene variert og omfattende misbrukserfaring med tidlig debut på alkohol, løsemidler og beroligende medikamenter, og senere opp til lang tids misbruk av sentralstimulerende rusmidler, hallusinogener og opiater. Det er prostitusjonserfaringer og kriminalitetserfaringer. Noen har familiebakgrunn med misbruksproblemer, andre ikke. På intervju tidspunktet hadde intervjupersonene vært i behandling i Tyrili fra 2 ½ måned til 2 år.

Ved inntak til behandling hadde to personer vedtak i barnevernsloven (under 18 år), en i fengselsloven (domsøning i form av behandling), og en i sosiallovens tvangsparagraf. Fire av kvinnene skrev seg inn frivillig, eventuelt med samtykke til at de kunne holdes tilbake i en periode.⁵ To av de åtte kom til Tyrilbakken fra en annen Tyrili-enhet, på vei ut av rehabilitering. Av de åtte har tre kjæreste; én av disse har barn (født i løpet av behandlingsoppholdet), og én er gravid.

På Tyrilbakken er altså 24 av 30 elever menn. De mannlige elevene har noe høyere gjennomsnittsalder, noe lengre rushistorie og en mye mer omfattende kriminalitetsbakgrunn. En del har sittet mye i fengsel og er i behandling som en del av nåværende søning.

Kvinnene i misbruket

I min studie er jentenes bakgrunn og inngang til misbruket lite synlig; noen refererer til enkelte venninner i barndommen, andre har bare hatt guttevenner.

De vennene jeg har utafor Tyrili er mest gutter, det har det alltid vært egentlig.
(Anette, 18 år)

Alle åtte forteller imidlertid at i rusmisbruket er relasjonene til andre jenter få og problematiske:

Ute? Da er du jo nesten aldri sammen med jenter! Da er det mye mer intriger. (Silje, 26 år)

Jeg har ikke vanka noe særlig med jenter i misbruket i det hele tatt vet du. Det er veldig mannsdominert. Og jentene, ja, det blir veldig fort intriger. (Elisabeth, 30 år)

Heller ikke relasjonene til menn er nødvendigvis vennskapsforhold, slik Tove, 40 år, forteller:

Jeg har faktisk ikke hatt så mye venninner og venner der ute jeg, for jeg har vært på kjøret i 27 år! Du må jo ha noen mennesker rundt deg, for å få ting til å gå rundt, men det er vel mer det, enn venninner.

Mange av intervjupersonene har altså hatt mest med menn å gjøre i misbruket. Menn har vært venner, menn har vært samarbeidspartnere, menn har vært pushere, kunder og overgripere, og menn har vært elskere og kjæresten. Mange av kjærestene har også vært misbrukere. Gutter og menn har stått for mange svært negative opplevelser, men også de positive, som tilhørighet og nærhet (jf. Bjerrum Nielsen og Rudberg 1990). I rusmiljøet oppleves guttene i større grad til å stole på, de er rett frem, løser konflikter mer direkte. (I tillegg har de ofte gitt status og beskyttelse, men dette er emner som er mindre utforsket i denne studien.) Få av jentene ser ut til å ha hatt noen nære og intime forhold til andre jenter i de årene de har vært misbrukere. Dette kan, som Fridell (2002) peker på, henge sammen med at objektene for de viktigste

relasjonene har vært rusmisbrukende menn med uttrykt mistillit til jenter og kvinner, men årsakene kan også ligge lenger tilbake.

I Cecilie Høigård og Liv Finstads (1993) undersøkelse av prostitusjonsmiljøene i Oslo finner de solidaritet de prostituerte kvinnene imellom først og fremst når det gjelder minstepriser og kundevold, men de finner også beskrivelser av vennskap. Retrospektivt, slik Elisabeth forteller det i min studie, huskes også støtten – om enn begrenset:

- Vi har jo støtta hverandre òg da, hvis en jente har vært utsatt for et eller annet, vold eller misbruk, så har vi jo hjelpt hverandre veldig òg.
- *Så på en måte er det et fellesskap?*
- Ja, på en måte, vi advarer hverandre og hjelper hverandre. ... Hjelper ja, i den grad at vi legger i dop på hverandre asså! Det er jo det – vennskapet går jo bare på dop.

Elisabeths fortelling illustrerer trekantforholdet mellom henne, de andre jentene og rusmiddelet (jf. Byington 1997). I hennes misbrukertilværelse var det også konflikter mellom jenter som skaffer seg stoff ved å ligge med gutter som selger («pulverhorer») og de som selger seg på gata. De sistnevnte

er vel mer akseptert enn at jenter blir sånne slags pulverhorer da, bare ligger med de som har dop, for å få det gratis, på en måte «gratis». Det blir veldig sånn... de jentene som går på strøket de er ikke så veldig begeistra for de jentene som er sånn pulverhoreaktige damer, – og omvendt òg sikkert. (Elisabeth)

Verdighet skapes der det er mulig.

Også i andre rusmiljøer finner vi denne rivaliseringen. Flere av intervjupersonene forteller om konkurransen jentene imellom, en konkurranse der jentene både er deltagere og dommere. Skjønnhet og stil er den viktigste konkurransegrenen, og vinneren oppnår popularitet og misunnelse blant de andre jentene. Man «pynter seg» mer for andre jenter enn for gutter, også i overført betydning, slik Anne Lene (19 år) forteller når hun forklarer hvorfor det er vanskelig med jentevenner:

Du kan ikke være helt deg selv. Ikke sant, du må være noe bedre enn det du egentlig er. Det slipper du med en gutt.

Mange har disse erfaringene med seg inn i behandling – og får dem delvis bekreftet der også:

Det har jo vært det, det er jo alltid det holdt jeg på å si, når det er flere jenter sammen så blir det alltid noe tull. Så vi hadde jo noen episoder hvor det var intriger men jeg var ikke blanda inn i det. Men jeg har jo opplevd det der oppe at det har vært intriger. Men det tror jeg er veldig sånn det er med jenter. (Britt, 24 år)

Intriger (og det konstruerte verbet *trige* – å lage intriger) er det begrepet flest bruker for å beskrive forholdet mellom jenter.

Jenter er flinke til å trige, og misunnelse og sjalusi og rivalisering og alt det der. (Tove)

Den samstemte negative skildringen av forholdet mellom jenter ute i misbruket kan muligens tolkes som en manglende identifikasjon med eget kjønn, en svak identitet som kvinne (jf. Bjerrum Nielsen og Rudberg 1990).

Samtidig er en annen jente også en man kan speile seg i, på godt og ondt. Som speil brukes noen som er lik seg selv: «Jeg kan ikke gå og speile meg i en gutt, for en gutt er en gutt og jeg er en jente,» sier Elisabeth. I andre jenter gjenfinner man også egenskaper som man selv besitter – og kanskje misliker. «Når du veit hvordan du er mot jenter og jenter er mot deg, så har du ikke veldig god tillit til dem,» sier Mona, 21 år. Mona identifiserer seg med andre jenter, men med negativt fortegn. En nedvurdering av både andre og seg selv blir resultatet, selv om sistnevnte ofte blir mindre åpenbart.

Selv om lite kommer frem om oppveksten eller den psykologiske utviklingen til kvinnene i denne studien, så bekreftes teoriene som beskriver jenter i rusmisbruket som uten (gode) relasjoner til andre kvinner. Som vi ser går jentene inn i rusbehandlingen med en utbredt skepsis og mistro til andre jenter – og dermed trolig til seg selv. Det kan synes som om de ser seg selv i andre jenter, men i misbruket har dette vært vanskeligere å erkjenne. Det er vanskelig å avgjøre om årsaken er manglende/negativ identifikasjon og relasjoner i oppveksten og dermed en svakt utviklet kjønnsidentitet, eller om det er guttenes negative syn som er overtatt og internalisert. Uansett kan resultatet bli dårlig selvbilde og problematiske relasjoner.

Egne rom

Arnhild Taksdal (1997) har sett nærmere på kvinnerettede tiltak i rusomsorgen og konkludert med en liste på seks betingelser som hun mener bør være oppfylt for at et behandlingstiltak skal kunne gi kvinner et godt tilbud i kjønnsblandete institusjoner. Hennes to første punkter er at kvinnene ikke må være i altfor lite mindretall (hvor lite er ikke spesifisert), og at kvinnene må gis flere egne rom, fysisk og sosialt. Blant steder og aktiviteter som er forbeholdt kvinnelige elever på Tyrebakken, er jenteseminar, en langhelg med ulike tema som har vært gjennomført flere ganger for alle kvinnene i Tyrili. Det siste var et selvforsvarsseminar der de fleste av intervjupersonene deltok. Flere grudde seg på forhånd til å være sammen med bare jenter en hel helg, men alle synes det var en positiv opplevelse.

Det er lett med mange jenter sammen at det blir mye skuling på hverandre og mye kranling og baksnakking og sånn, men... jeg ble positivt overraska. (Anette)

Fem av åtte uttrykker at de var *svært* fornøyd med en eller flere av leirene, med ulike begrunnelser:

Sånn som når vi kommer på leir [for begge kjønn] sånn som nå, så er det veldig lett at jeg ser gutta [fra andre enheter] først, fordi de har høyest volum og er mest synlige. Men når det bare var jentene her, så var det på en måte – så blei du jo nødt til å bli kjent med dem! (Sigrid, 33 år)

Det blei litt mer avslappa stemning, kunne være litt barn igjen, som jenter kanskje kan være sammen... når ikke gutta er tilstede! Vi kan hvine rundt i pysjamasen og driter i hvordan vi ser ut. (Tove)

Så du kunne liksom bare slappe av og gjøre... spise hva du ville, det var skikkelig ålreit. Alle kunne være seg selv på en måte. Det var veldig mange også, blei kjent med veldig mange ålreite mennesker. (Anne Lene)

Jenter blir litt mer obs på seg sjøl og tør å være litt mer jente. Si sin mening... Det er lett som jente at du kommer litt i bakgrunnen, i hvert fall på Tyribakken hvor det er så mange gutter, kanskje ikke helt få frem din mening for gutta er sterkest og størst. Man lærer litt om å bruke stemmen, tørre å si hva du mener, stå for den du er når du er jente. (Britt)

Det å være fritatt fra guttas blikk, ståkete tilstedeværelse og høyrøstede meninger er en befrielse for mange av jentene. Å selv kunne la være å tenke på hvordan man ser ut, hvor mye man spiser, hva man sier og mener, er et unntak fra en selvsensur som ellers er en naturlig del av hverdagen. Dette minner om beskrivelsene tidligere klienter har gitt av Kvinnekollektivet Arken som et «fristed» (Christensen 1996:96). Blikket åpnes for andre jenter, at de finnes, at de er ulike, hyggelige, morsomme og modige, og en overraskende positiv erfaring gjøres av mange. Noen finner størst glede i å gjøre aktiviteter med andre jenter, andre nyter det å prate uforstyrret med noen få eller mange (også om tema det er vanskeligere å snakke med gutter om). Her ser vi at jentene opplever å bli mindre objektgjort når det ikke er gutter til stede; i denne sammenhengen er det jentene som representerer trygghet, ro og sorgløshet. Fravær av intriger og baksnakking skaper en atmosfære som hittil nesten er uopplevd for mange av jentene, og i en slik situasjon er ikke lenger andre jenters blikk og tunge truende.

Den svært positive skildringen står i skarp kontrast til jentenes beskrivelser av forhold til andre jenter i misbruket, samt spontane formeningar om et behandlingsfellesskap kun for jenter («der ville jeg ikke vært», «grusomt», «kjedelig», «rart», «et sant helvete»). Hva skyldes dette? En visshet om at samværet var begrenset i tid, en opplevelse av annerledeshet og avbrudd fra hverdagen, en stemning også satt av ansvarlige ledere på leiren er kanskje noen forklaringer, men trolig også en gryende bevissthet på seg selv som jente og andre jenter som verd deres tillit. Flere forståelsesmåter er mulige, utfallet er det samme: dette ser ut til å gi de kvinnelige elevene en positiv selvbekreftelse og en anerkjennelse av kvinnelige relasjoner. Behandlingen som et tredje steg i sosialiseringen gir her muligheten for å ta igjen det tapte (jf. Trulsson 2002), og relasjonene kan bidra til vekst og utvikling (jf. Miller 1991).

Men intervjupersonenes negative karakteristikk av kjønnsseparert behandling peker også i en annen retning. Kan andre typer relasjoner enn de vennskapelige enkjønnede få betydning for kvinnes utvikling og identitet?

Kvinnene og kjærligheten

Jeg klarer ikke å sette meg inn i situasjonen å være sammen med en streit fyr. For jeg kjenner ikke streite gutter, ikke på den måten, jeg kan ikke huske at jeg har vært sammen med en streit fyr i hele mitt liv. Asså en fyr som aldri har rusa seg, som har fast jobb og alt er i orden. Så det veit jeg ikke åssen er. (Elisabeth)

Mange rusmisbrukende kvinner har rusmisbrukende menn til kjærester, trolig oftere enn omvendt. For flere, som Elisabeth, har forholdet til menn vært koblet til rus, både hans og hennes rus. Muligheten for å bli og fortsette å være rusfri synes større hvis hun forlater sin rusmisbrukende kjæreste (se f.eks. Sannem og Gulliksen 2002; Taksdal 1997; Ravndal og Vaglum 1994), og dette er også Tyrilis holdning. De ti første årene i Tyrili var

parforhold mellom elever forbudt, og hovedbegrunnelsen var beskyttelse av jentene (Tjersland, Jansen og Engen 1998). Fremdeles er parforhold på ingen måte anbefalt, men man ser mer nyansert på det. Argumentene i dag handler om at fokuset bør ligge på ens egen rehabilitering og ikke et kjærlighetsforhold (det være seg til en kvinne eller en mann), at par lett kan påvirke hverandre negativt. I tillegg ønsker man å fjerne et mulig seksuelt press på jentene.

Tre av de åtte i studien har kjæreste på intervju tidspunktet, to av disse kjærestene er eller har vært i behandling sammen med jenta.⁶ Fire andre har lengre kjæresteforhold bak seg. Selv om alle intervju personene synes å gi en forbeholden støtte til Tyrilis holdning, mener over halvparten at det må gjøres *individuelle vurderinger*; noen forhold vil ha gode muligheter for å greie seg, andre vil det ganske åpenbart ikke. Av faktorer som synes betydningsfulle nevnes alder (jo høyere alder på dem begge, jo bedre sjanser), åpenhet (tidlig åpenhet i fellesskapet, villighet til å diskutere), kjærlighet (hvor sterke følelsene er), tid i rehabilitering, avstand til rus, og selvinnsikt.

Hvordan har så de to med kjærlighetsforhold i Tyrili, Mona og Anne Lene, opplevd dette? Begge to sier at forholdet har gjort dem sterkere, indirekte betyr dette at det har bidratt til å gjøre rehabiliteringen vellykket. Undersøkelser har vist at også faktorer utenfor selve rehabiliteringen i mange tilfeller bidrar til tilfriskningsprosessen (se f.eks. Kristiansen 2000). (Dette er imidlertid ingen oppfølgingsstudie, og vi vet derfor ikke om jentene fortsetter å holde seg rusfrie etter behandling.) Monas forhold ble opprettet i det skjulte da hun hadde vært et knapt halvår i Tyrili; han hadde vært der i to uker. De holdt det hemmelig i fire måneder, og på det tidspunktet de offentliggjorde forholdet var de med barn. Da forholdet ble kjent, avstedkom det mange diskusjoner, og de hardeste diskusjonene var muligens i elevgruppa. Ifølge Mona var også ledere frampå:

De prøvde jo å få meg til å snu, sa jo alt mulig, tenk om han eller hun får klumpfot og blir mongoloid og... Et par ledere som var skikkelig ekle, for... de trodde ikke det her skulle gå i det hele tatt.

Men kommentarene gikk inn det ene øret og ut det andre, hun var for lykkelig og bestemt til å ta dem til seg. Mona mener likevel at motstanden har vært betydningsfull for den videre utviklingen av deres forhold:

Jeg har sett et par som har prøvd seg på det samme, men de har jo ikke takla diskusjoner og alt det der, så har det gått rett vest. Men det har vi gjort, for vi har vært fast bestemt på det hele tida. Jeg vet ikke, vi har vært fryktelig forelska sikkert! Og veldig sta. Og med det så har vi klart å komme oss gjennom krangler og alt mulig. Og det har nok styrka oss veldig! Det merker jeg nå også, når vi krangler så løser vi problemet på en eller annen måte. Det har vi nok fått masse hjelp til her.

Utholdenhet karakteriserer dette forholdet. Først da intervju personen var syv måneder på vei i graviditeten, opplevde hun at stemningen hadde snudd seg til deres fordel. Anne Lene, den andre personen i denne studien som har hatt kjæreste under oppholdet i Tyrili, har hatt det på en annen enhet, men historien hennes har mange likhetstrekk med Monas. Anne Lene og kjæresten møtte likevel langt mer motstand fra Tyrili, over mye lengre tid, etter også å ha holdt det skjult lenge. Anne Lenes argumenter for at det var verdt å kjempe for handler om endelig å få et trygt forhold til en mann, et forhold uten sexpress, med glede og gjensidig vennskap, men også sterke følelser. Samtidig sier hun at det skapte så mye problemer og slitsomme opplevelser at hun tviler på om hun hadde gjort det på nytt i dag. Hun synes det var sårt å møte så liten forståelse fra lederne, men mener at hun ikke har handlet tankeløst:

Jeg har klart å være selvstendig, jeg har klart å ta mine egne behov på alvor, selv om jeg har vært i et parforhold. Jeg har gjort mine egne ting, og det har han også, ikke sant. Så absolutt, jeg synes det har vært kjempebra for meg selv tror jeg. Jeg vet jo ikke om noe annet, men jeg tror faktisk det har vært innmari lærerikt. Jeg i hvert fall føler at jeg har lært innmari mye om meg sjøl.

Begge jentene med kjærester i behandling legger vekt på lærdommen og nytten de har hatt av forholdet for sin egen utvikling og rehabilitering. Delvis kan dette være et forsvar for egne valg. Samtidig støttes de av de andre intervjupersonene som ikke har hatt kjæreste, i at det må gjøres unntak og individuelle tilpasninger, særlig når et forhold først er etablert.

Erfaringer med rusmisbruk, undertrykkelse eller vold i kjæresteforhold til menn kan få mange konsekvenser for fremtidige forhold. Man kunne tenke seg at også dette får en plass i behandlingen, men det er svært få behandlingstiltak som forsøker å trekke temaet kjærlighetsforhold inn i den terapeutiske prosessen (Taksdal 1997). Monica Rudberg (1997) argumenterer for at kjærlighet har stor betydning for kvinners identitetskonstruksjon. Seksualitet, prostitusjon, makt og selvhevdelse er tema i ukentlige jentegrupper på Tyribakken, men selve kjærlighetsforholdet, familie og barn diskuteres lite. Mona beskriver fordelingen av ansvar mellom henne og barnefaren:

- ... jeg har ikke vært på noen barselgrupper eller noen ting, og nå har jeg jo ingen andre venner som har barn. Så til tider har jeg lurt på hva jeg kan gjøre for noe!
- *Kjæresten jobber i et arbeidslag?*
- Ja, og så begynte han på skole i dag. [...]
- *For du hadde hovedansvaret på dagene?*
- Mm. Men nå blir han jo borte hele dagene liksom. Og han trener veldig mye, så...
- *Savner du noen andre som har barn, eller noen som kunne passe barnet?*
- Nei. Å være sammen med andre som har barn.

Mona uttrykker ingen misnøye med kjærestens deltagelse rundt barnet. Jentene og kvinnene på Tyribakken synes tilbakeholdne med feministiske krav om likestilling på alle områder, enten det nå skyldes egen familiebakgrunn eller verdier formidlet, særlig av menn, i rusmiljøet. En selvstendig og likestilt rolle i et parforhold og foreldrepar er ingen selvfølge. Dersom meningsbrytninger i behandlingsfellesskapet bringer frem alternative tanker og holdninger, kan dette bidra til elevenes muligheter til et moderne kvinneliv (og mannliv).

Flere kvinneligheter i behandling

Rusbehandlingen skal gi kvinnene nye muligheter til et liv uten rusavhengighet. Rammen for de kvinnelige elevenes hverdag og rehabilitering er blant annet den kultur som den store majoriteten av menn er med på å skape. Kvinnene er hele tiden i forhandlinger med denne kulturen. Noen ganger tilpasser kvinnene seg; andre ganger endres kulturen. Kvinnene synes ganske bevisste sitt arbeid, men trenger også hjelp fra omgivelsene til å legge til rette for andre typer opplevelser som utvider deres mestringsområder.

Det teoretiske utgangspunktet for artikkelen er objektrelasjonsteori og en antagelse om at rusmisbrukende kvinner må gjøre noe med sine få og dårlige relasjoner til andre kvinner for at livet skal kunne endre seg. Kvinnenes fortellinger i denne studien støtter en slik teori, men snarere enn manglende identifikasjon demonstrerer de kanskje en negativ identifikasjon, en nedvurdering av både seg selv og andre av eget kjønn.

Behandlingsrom forbeholdt kvinner ser ut til å åpne for nye opplevelser. Her skapes relasjoner, variasjoner, delte øyeblikk, og fravær av konkurranse og press. Selv om det under andre omstendigheter er de andre jentene som står for konkurransen, de dømmende blikkene og de negative vurderingene, blir det i denne situasjonen som om jentene setter hverandre fri. Jentene «tvinges» til å bli kjent, de tør å være sårbare, tør å være seg selv. I lys av den relasjonelle modellen kan vi ane hvordan positive erfaringer med andre jenter (identifikasjon) bidrar til en styrket selvfølelse og identitet.

Intervjupersonene gjør erfaringer med kjæresten og noen også med graviditet og barn. Alle forstår behovet for å fokusere på seg selv i rehabiliteringen, men de med kjæresteforhold fremhever de positive erfaringene de har gjort i forholdet med utgangspunkt i seg selv. Denne relasjonen, når den først er solid etablert, trenger også støtte utenfra. Kjærlighetsforhold kan trekkes inn i behandlingen, men dette har i liten grad vært gjort på Tyribakken. Tyribakken har også lite erfaring med kvinner som er blitt gravide under behandlingsoppholdet, noe kanskje den gravide jentas opplevelse av manglende anerkjennelse før hun var syv måneder på vei antyder. Med utgangspunkt i Bjerrum Nielsen og Rudbergs (1990) forståelse av kvinners identitetsutvikling, vil det være mulig i større grad å legge til rette for at den generative siden av kvinneligheten blir styrket, ikke nødvendigvis ved å oppmuntre til å inngå kjærlighetsforhold, men ved å støtte kvinnens (og mannens) relasjonelle – og individuelle – utvikling når et slikt forhold først eksisterer.⁷

Dersom behandlingen av rusmisbrukere skal være et sosialiseringens tredje steg kan tre anbefalinger gjøres på bakgrunn av denne studien. For det første bør behandlingstiltakene sørge for at det finnes mange nok og gode nok egne rom for kvinner (og menn) for å legge til rette for nye og positive opplevelser. For det andre er det viktig å samtidig ha i mente at det finnes mange måter å være kvinne på, jf. Trulssons (2003) advarsel om den hegemoniske femininiteten. For det tredje kan det være hensiktsmessig å se nærmere på kjærlighetsforholds plass i behandlingen, med tanke på å utvikle også denne kompetansen hos kvinner (og menn) i behandling.

I en offentlig utredning om forskning på rusmiddelfeltet (NOU 2003: 4) etterlyses mer forskning på hvordan ulike behandlingstiltak virker på henholdsvis kvinner og menn. Denne artikkelen bygger på en svært liten studie; større og varierte studier er ønskelig for å kunne følge og påvirke utviklingen av forholdet mellom kjønn og utbytte av behandling. Endringer i måten kjønn utformes og uttrykkes på bør reflekteres i behandlingstilbudet. Når kjønnskonstruksjoner endres, endres også kjærlighetsrelasjoner (se f.eks. Nøkleby 1997; Rudberg 1997; Bjerrum Nielsen og Rudberg 1994). Studier med skarpere fokus på kjærlighet i behandling kan bidra til å øke vår forståelse for disse sammenhengene.

Heid Nøkleby
forsker
Tyrili Forskning og Utvikling

Noter

---

¹ For beskrivelser av Tyrilis behandlingssideologi og erfaringer, se Tjersland, Jansen og Engen 1998.

² Lov om sosiale tjenester § 6-2a hjemler tilbakeholdelse i institusjon av gravide rusmiddelmissbrukere.

---

³ Tyrili Forskning og Utvikling er en selvstendig forskningsenhet (og en del av Tyrili Utvikling og Prosjektstiftelse), som gjør utviklings-, evaluerings- og forskningsprosjekter for Tyrili samt eksterne private og offentlige oppdragsgivere.

⁴ Intervjupersonene kaller seg selv uten unntak for «jenter» (og de mannlige elevene for «gutter»); jeg veksler her mellom «jenter» og «kvinner» («gutter» og «menn»). Navnene i artikkelen er fiktive.

⁵ Lov om sosiale tjenester § 6-3.

⁶ Det kommer også frem under samtalene at det er én til, ikke navngitt, som er involvert i et forhold, men dette holdes foreløpig skjult, det vil si skjult for noen.

⁷ Det er selvfølgelig et dilemma å skulle være motstander av kjærlighetsforhold mellom elever for så å bifalle det straks det er opprettet. Her er det nødvendig å ha minst to tanker i hodet på en gang – fordi det kan være til elevenes (klientenes) fordel.

Litteratur

- Bjerrum Nielsen, Harriet og Monica Rudberg 1989. *Historien om jenter og gutter*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Bjerrum Nielsen, Harriet og Monica Rudberg 1990. *Jenters vei til rusmidler – et sosialiseringsperspektiv*. Rapport, Forskningsprogrammet om narkotikaforebyggende tiltak.
- Bjerrum Nielsen, Harriet og Monica Rudberg 1994. *Psychological Gender and Modernity*. Scandinavian University Press, Oslo.
- Bretteville-Jensen, Anne Line og Einar Ødegård 1999. *Injeksjonsmisbrukere i Norge*. SIFA Rapport, Statens institutt for alkohol- og narkotikaforskning.
- Byington, Diane B. 1997. Applying Relational Theory to Addiction Treatment. I Shulamith L.A. Straussner og Elizabeth Zelvin (red.): *Gender and Addictions. Men and Women in Treatment*. Jason Aronson Inc, New Jersey.
- Christensen, Astrid 1996. *Jenter som kommer og jenter som går. En oppfølgingsundersøkelse av kvinnelige rusmisbrukere som har vært i behandling på kvinnekollektivet ARKEN i tiden 1992–1993*. SIFA-rapport nr. 6/96.
- Fridell, Mats 2002. Kvinnor med narkotikaberoende. I Tom Leissner og Ulla-Carin Hedin (red.): *Könsperspektiv på missbruk*. Antologi. Bjurner och Bruno, Stockholm.
- Høigård, Cecilie og Liv Finstad 1993. *Bakgater. Om prostitusjon, penger og kjærlighet*. Pax Forlag, Oslo.
- Kristiansen, Arne 2000. *Fri från narkotika. Om kvinnor och män som har varit narkotikamisbrukare*. Bjurner och Bruno, Stockholm.
- Kvale, Steinar 2001. *Det kvalitative forskningsintervju*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Lauritzen, Grethe, Helge Waal, Arvid Amundsen og Oddvar Arner 1997. A Nationwide Study of Norwegian Drug Abusers in Treatment: Methods and Findings. *Nordisk alkohol- og narkotikatidsskrift* 14.
- Lorimer, Debby og Randi Dalsane 2001. *Ta det som en kvinne. Erfaringer fra arbeidet til jentene og kvinnene på Tyrilitunet*. Tyrili FoU: Tyrili skriftserie nr. 2. Andre opplag.

- Malterud, Kirsti 2003. *Kvalitative metoder i medisinsk forskning – en innføring*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Miller, Jean Baker 1991. The Development of Women's Sense of Self. I Judith V. Jordan mfl. *Women's Growth in Connection*. The Guilford Press, New York og London.
- NOU 1999: 13. *Kvinnens helse i Norge*. Sosial- og helsedepartementet.
- NOU 2003: 4 *Forskning på rusmiddelfeltet. En oppsummering av kunnskap om effekt av tiltak*. Sosial- og helsedepartementet.
- Nøkleby, Heid 1997. *Kjønn, kjærlighet og modernitet – en intervjustudie*. Hovedoppgave i pedagogikk, Universitetet i Oslo.
- Ravndal, Edle 1994. *Drug abuse, Psychopathology and Treatment in a Hierarchical Therapeutic Community. A prospective study*. Doktoravhandling, Institutt for medisinske atferdsfag, Universitetet i Oslo.
- Ravndal, Edle og Per Vaglum 1994. Treatment of female addicts: The importance of relationships to parents, partners and peers for the outcome. *The International Journal of the Addictions* 29 (1), 115–125.
- Rudberg, Monica 1997. *Kjærlighetsartikler. Ungdom, kjønn og kjærlighet i forandring*. Tano Aschehoug, Oslo.
- Sannem, Gry og Kjersti Solhaug Gulliksen 2002. *Kvinner med relasjonsproblemer: En kvalitativ undersøkelse av nærrelasjoners mening*. Hovedoppgave i psykologi, Universitetet i Oslo.
- SIRUS 2003. Nettsted drevet av Statens institutt for rusmiddelforskning: www.rustiltak.no
- Skutle, Arvid (red.) 1999. *Kvinner, relasjon og rus. En kjønnsbasert forståelse*. Hefte, Stiftelsen Bergensklinikkene.
- Smith, Chandra 1991. Healing the Feminine: A Feminist Residential Model for Treating Chemical Dependency. I Nan Van Den Bergh (red.): *Feminist Perspectives on Addictions*. Springer Publishing Company, New York.
- Smith-Solbakken, Marie og Else M. Tunngland 1997. *Narkomiljøet. Økonomi, kultur og avhengighet*. Ad Notam Gyldendal, Oslo.
- Straussner, Shulamith L.A. og Elizabeth Zelvin (red.) 1997. *Gender and Addictions. Men and Women in Treatment*. Jason Aronson Inc, New Jersey.
- Taksdal, Arnhild 1997. *Kvinnerettet rusbehandling*. Temaserie 1997:1. Rusmiddeldirektoratet / Sosial- og helsedepartementet.
- Tjersland, Odd Arne 1995. *Misbrukere før, under og etter kollektivopphold. En retrospektiv undersøkelse av elever ved Tyrilikollektivet*. Forskningsrapport. Rusmiddeldirektoratet / SIFA, Oslo.
- Tjersland, Odd Arne, Ulf Jansen og Gunnar Engen 1998. *Våge å leve. En bok om alternative veier i behandling basert på erfaringene fra Tyrili*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Trulsson, Karin 2002. Manligt og kvinnligt missbruk. I Tom Leissner og Ulla-Carin Hedin (red.): *Könsperspektiv på missbruk*. Antologi. Bjurner och Bruno, Stockholm.
- Trulsson, Karin 2003. Manligt och kvinnligt i smältdegeln – om könets betydelse för missbruk. *NAT – Nordisk alkohol- og narkotikatidskrift* 20 (1).
- Wormnes, Elin 1996. *Om å forstå kvinner som ruser seg*. Hefte, Stiftelsen Bergensklinikkene.